

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра фізичної географії та картографії

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи

Олександр ГОЛОВКО

серпень 2022 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти

перший (бакалаврський)

(шифр, назва спеціальності)

галузь знань

10. Природничі науки, 01 Освіта / Педагогіка

(шифр, назва спеціалізації)

спеціальність

106. Географія, 014.07 Середня освіта (Географія)

освітні програми

Фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів, Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток, Картографія, геоінформатика і кадастр, Географія рекреації та туризму, Географія, природознавство та спортивно-туристська робота, Географія, економіка та красзнавчо-туристична робота

спеціалізація

-

вид дисципліни

обов'язкова

факультет

геології, географії, рекреації і туризму

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму
«30» серпня 2022 року, протокол № 9

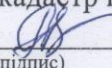
РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Жемеров О.О., к. геогр. н., професор кафедри фізичної географії та картографії
Сержантова Ю.Ю., викладач кафедри фізичної географії та картографії

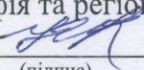
Програму схвалено на засіданні кафедри фізичної географії та картографії
Протокол від «23» червня 2022 року № 10

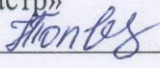
Завідувач кафедри фізичної географії та картографії

(підпис) (Юлія ПРАСУЛ)
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантами освітньо-професійних програм:

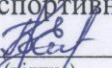
Гарант ОПП «Фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів»

(підпис) (Світлана РЕШЕТЧЕНКО)
(прізвище та ініціали)

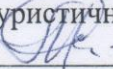
Гарант ОПП «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»

(підпис) (Катерина КРАВЧЕНКО)
(прізвище та ініціали)

Гарант ОПП «Картографія, геоінформатика і кадастр»

(підпис) (Наталія ПОПОВИЧ)
(прізвище та ініціали)

Гарант ОПП «Географія рекреації та туризму»

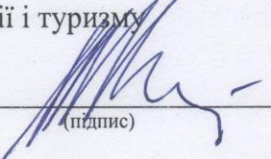
(підпис) (Юлія ПРАСУЛ)
(прізвище та ініціали)

Гарант ОПП «Географія, природознавство та спортивно-туристська робота»

(підпис) (Катерина БОРИСЕНКО)
(прізвище та ініціали)

Гарант ОПП «Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота»

(підпис) (Наталія ГУСЕВА)
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму
Протокол від «29» серпня 2022 року № 7

Голова науково-методичної комісії
факультету геології, географії, рекреації і туризму

(підпис) Олександр ЖЕМЕРОВ
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Ландшафтознавство» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки перший (бакалаврський)

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня) спеціальності (напряму)
106 Географія, 014.07 Середня освіта (географія),
освітньої програми Географія рекреації і туризму; картографія, геоінформатика і кадастр; фізична географія, моніторинг і кадастр природних ресурсів;
географія, природознавство та спортивно-туристська робота

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни є формування знань про ландшафти, їх структуру, морфологію, функціонування, класифікацію та ін.; інтегрування набутих студентами знань основ геології, геоморфології, кліматології, гідрології, ґрунтознавства, біогеографії при вивченні природно-територіальних комплексів як конкретних локальних або регіональних сполучень компонентів природи Землі.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни є викладення фундаментальних теоретичних основ про природно-територіальні комплекси (ландшафти) планети, висвітлення найважливіших прикладних аспектів ландшафтознавства і основ ландшафтного картографування.

1.3. Кількість кредитів -- 4 (на з/в – 4)

1.4. Загальна кількість годин – 120 (на з/в 120)

1.5. Характеристика навчальної дисципліни

<u>Обов'язкова</u> / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	4-й
Семестр	
4-й	7-8-й
Лекції	
36 год.	12 год.
Практичні, семінарські заняття	
24 год.	4 год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
60 год.	104 год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Фахові компетентності:

- базові знання про ландшафтознавство, про сутність природних і антропогенних ландшафтів та використання їх у господарстві;
- здатність укладати й аналізувати серію великомасштабних природно-компонентних карт як основи ландшафтної карти;
- володіння основами ландшафтного картографування і аналізу ландшафтних карт;
- базові знання про сфери вживання ландшафтних карт з метою районування території, проектування, прогнозування і т. ін.

Знання:

- регіональні й локальні чинники диференціації природи;
- класифікація ПТК, класи, підкласи, типи, підтипи, види ландшафтів;
- морфологічна структура ландшафтів; значення інформації про структуру ландшафту;
- особливості використання ландшафтних карт у господарстві.

Уміння і навички:

- складати великомасштабні карти компонентів природи і ландшафтну карту;
- складати елементарний прогноз розвитку ландшафту на основі аналізу серії різночасових ландшафтних карт;
- розробляти за великомасштабними ландшафтними картами проект раціонального природокористування на даній території.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. ЛАНДШАФТОЗНАВСТВО – НАУКА ПРО ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ ЛОКАЛЬНОГО РІВНЯ. ЛОКАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОБОЛОНКИ

Тема 1. Ландшафтознавство як наука. Історія розвитку ландшафтознавства

Вступ. Об'єкт та предмет ландшафтознавства. Компоненти географічної оболонки. Поняття про природно-територіальні комплекси (ПТК). Співвідношення понять ПТК, геосистема, екосистема. Властивості ПТК. Структурованість, ієрархічність, цілісність, ємержентність, динамічність, еволюційність. Предмет ландшафтознавства як науки.

Головні етапи розвитку ландшафтознавства. Уявлення про зв'язки компонентів в античній науці. Компонентні дослідження у XVII–XIX ст. Оформлення ландшафтознавства як науки XIX–XX ст. Внесок українських учених у розвиток ландшафтознавства. Сучасний етап розвитку ландшафтознавства.

Тема 2. Зональність та чинники її формування й розвитку

Регіональна диференціація географічної оболонки. Зональні чинники диференціації географічної оболонки. Розподіл сонячної енергії згідно з формою і рухом Землі навколо Сонця. Повітряні маси, циркуляційні зони. Закон зональності. Коефіцієнт зволоження та його розподіл по широтах. Радіаційний індекс сухості. Фізико-географічні процеси в межах ландшафтних зон.

Тема 3. Азональні чинники диференціації географічної оболонки

Внутрішня енергія Землі. Материки, океани, гірські системи. Циркуляція у системі океан – материк. Перерозподіл вологи на материках і їх секторність. Закон секторності. Індекс континентальності. Взаємодія зональності і секторності.

Тема 4. Висотна поясність

Висотна диференціація гір та рівнин. Висотні пояси і системи висотної поясності. Літологічні чинники диференціації.

Локальна диференціація географічної оболонки та її природні чинники. Антропогенні чинники диференціації. ПТК і геосистеми локального рівня. Співвідношення регіональної і локальної диференціації географічної оболонки.

Тема 5. Поняття про ландшафт

Ландшафт. Морфологічна структура ландшафту. Місцевості, урочища, фації, їх визначення і класифікація. Структурні особливості. Морфологія різних ландшафтів. Гірські ландшафти. Стрії, гірські місцевості та сектори як морфологічні частини гірського ландшафту. Латеральні і радіальні межі геосистем. Характер меж геосистем різного рівня. Верхні і нижні межі ландшафту, місцевості, урочищ, фацій.

Розділ 2. ЛАНДШАФТ ТА ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ. СУСПІЛЬСТВО І ЛАНДШАФТИ

Тема 6. Геомаси і геогоризонти

Структура і функціонування ландшафту (ПТК). Просторова і часова структура ландшафту. Поняття про геомаси, геогоризонти. Класифікація геомас. Принципи класифікації геогоризонтів. Складність вертикальної структури ландшафту (ПТК).

Тема 7. Функціонування ландшафту

Типи функціональної структури ландшафту. Добова динаміка ландшафту (ПТК). Річна динаміка ПТК. Чинники річної динаміки. Зміни геогоризонтів по сезонах у різних типах фацій. Поняття інерції фізико-географічних процесів і компонентів. Поняття станів геосистем. Поняття про стекси. Послідовність стексів.

Тема 8. Розвиток і вік ландшафтів (ПТК)

Поняття розвитку природно-територіальних комплексів. Чинники розвитку. Саморозвиток (еволюція). Зовнішні чинники розвитку ландшафтів. Поняття про вік ландшафту. Критерії віку ландшафту. Характерний час компонентів.

Класифікація і типологія ПТК. Принципи класифікації ПТК. Класифікаційні ознаки ПТК різних рівнів. Класи, підкласи, типи, підтипи, види ландшафтів

Тема 9. Фізико-географічне районування

Сутність фізико-географічного районування. Розділення і об'єднання в районуванні. Однорядний і дворядний підходи до класифікації фізико-географічних районів. Зональні і азональні ряди. Районування «зверху» і «знизу». Фізико-географічне районування України.

Тема 10. Суспільство і ландшафти. Антропогенні ландшафти

Ландшафт як ресурс життєзабезпечення. Ландшафти як джерело духовності. Ландшафти й етноси. Вплив ландшафтів на етнографічні особливості (на прикладі ландшафтів України).

Поняття про антропогенні ландшафти. Класифікації антропогенних ландшафтів. Поняття про культурні ландшафти («сплановані» ландшафти, ландшафти традиційного природокористування, змінені ландшафти). Міські ландшафти, промислові ландшафти, сільськогосподарські ландшафти, лісогосподарські ландшафти, водогосподарські ландшафти, гірничодобувні ландшафти, рекреаційні ландшафти тощо.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1												
Тема 1	10	2	2	-		6	12	1				11
Тема 2	12	4	2	-		6	12	1				11
Тема 3	12	4	2	-		6	12	1				11
Тема 4	14	4	4	-		6	12	1	1			10
Тема 5	12	4	2	-		6	12	2	1			9
Разом за розділом 1	60	18	12	-		30	60	6	2			52
Розділ 2												
Тема 6	12	4	2	-		6	12	1				11
Тема 7	12	4	2	-		6	12	1				11
Тема 8	12	4	2	-		6	12	1				11
Тема 9	14	4	4	-		6	12	1	1			10
Тема 10	10	2	2	-		6	12	2	1			9
Разом за розділом 2	60	18	12	-		30	60	6	2			52
Усього годин	120	36	24	-		60	120	¹² 4				¹⁰⁴

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денне	заочне
1	Визначення типів ландшафту за допомогою індексу сухості Будико та радіаційного балансу території	2	-
2	Визначення типів ландшафтних секторів за допомогою індексу континентальності клімату	2	-
3	Укладання таблиці ґрунтів ландшафтів Сів. Дінця	2	-
4	Укладання карти контурів урочищ ландшафтів Сів. Дінця	4	1
5	Укладання легенди карти четвертинних відкладів і літологічного складу верхнього шару рівнин ландшафтів Сів. Дінця	2	1
6	Укладання таблиці до карти едатоїв ландшафтів Сів. Дінця	2	-
7	Укладання карт гігратопів і тропотопів ландшафтів Сів. Дінця	2	-
8	Укладання карти едатоїв ландшафтів Сів. Дінця	2	-
9	Укладання таблиці фітоценозів ландшафтів Сів. Дінця	4	1
10	Укладання карти антропогенної перетвореності ландшафтів	2	1
	Разом:	24	4

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

практичних робіт з дисципліни «Ландшафтознавство» (загальна **максимальна сума – 100 балів** + 5 балів бонусних; **мінімальна залікова сума – 50 балів**;
у схемі нарахування балів за практичні роботи вводиться коефіцієнт 0,15)

Практична робота № 1. «Зональність географічної оболонки».

Максимальна сума - **5 балів**. Мінімальна залікова сума – 3 бали.

Передбачається в аудиторії по варіантах виконати 5 розрахункових завдань та за таблицею визначити тип ландшафту. За кожне правильно виконане завдання – 1 бал.

Практична робота № 2. «Секторність географічної оболонки».

Максимальна сума - **10 балів**. Мінімальна залікова сума – 6 балів.

Передбачається частково в аудиторії, але переважно самостійно вдома за індивідуальними варіантами виконати 5 розрахункових завдань і за таблицею визначити вид ландшафтного сектору. За кожне правильно виконане завдання – 2 бали.

Практична робота № 3. «Укладання таблиці ґрунтового покритву і четвертинних відкладів для ландшафтною карти долини Сіверського Дінця».

Максимальна сума - **5 балів**. Мінімальна залікова сума – 2,5 бали.

Передбачається в аудиторії ознайомитися з вихідними даними, індексами ґрунтів, позначеннями четвертинних відкладів та заповнити таблицю для 10 типів урочищ. За кожний правильно оформлений індекс урочища – 0,5 бали.

Практична робота № 4. «Укладання спецконтурів типів урочищ на контурну карту долини Сіверського Дінця».

Максимальна сума - **10 балів**. Мінімальна залікова сума – 5 балів.

Спочатку в аудиторії, а потім самостійно вдома студенти наносять на карту контури урочищ (за правилами ландшафтного оконтурювання) та кольоровими олівцями фарбують карту. Правильно нанесені контури оцінюються у 7 балів. За кожну грубу помилку 1 бал знімається. Акуратність виконання карти оцінюється від 1 до 3-х балів.

Практична робота № 5. «Укладання карти четвертинних відкладів і літологічного складу верхнього шару урочищ долини Сіверського Дінця».

Максимальна сума - **20 балів**. Мінімальна залікова сума – 10 балів.

Переважно в аудиторії, а потім самостійно вдома студенти укладають легенду карти і наносять на карту ареали відкладів і літологічний склад. Карта виконується у комп'ютерному варіанті. Правильно нанесені контури оцінюються у 10 балів, правильно укладена легенда - у 5 балів. За кожну грубу помилку 1 бал знімається. Акуратність виконання карти, її легенди та кольорової гами оцінюється від 1 до 5 балів.

Практична робота № 6. «Укладання таблиці гігротопів, трофотопів та едотопів для відповідних карт долини Сіверського Дінця».

Максимальна сума - **5 балів**. Мінімальна залікова сума – 2,5 бали.

Передбачається в аудиторії ознайомитися з вихідними даними, індексами гігротопів, трофотопів та едотопів і заповнити таблицю для 10 типів урочищ. За кожний правильно оформлений рядок таблиці – 0,5 бали.

Практичні роботи № 7 та № 8. «Укладання карти гігротопів та карти трофотопів урочищ долини Сіверського Дінця».

Максимальна сума – за кожну карту - **10 балів (разом 20)**. Мінімальна залікова сума – 5 балів (разом – 10).

В аудиторії, а переважно самостійно вдома студенти укладають легенди двох карт у зменшеному масштабі та наносять на карти ареали гігротопів і трофотопів. Карты виконуються у комп'ютерному варіанті та розміщуються на одному аркуші А4. Правильно нанесені контури кожної карти оцінюються у 5 балів (разом – 10), правильно укладена легенда - у 2 бали (разом – 4). За кожну грубу помилку 1 бал знімається.

Акуратність виконання кожної карти, їх легенд та кольорової гами оцінюється від 1 до 2 балів (разом від 2 до 4).

Практична робота № 9. «Укладання таблиці фітоценозів для ландшафтної карти долини Сіверського Дінця».

Максимальна сума - **10 балів**. Мінімальна залікова сума – 5 балів.

Передбачається в аудиторії ознайомитися з вихідними даними, індексами фітоценозів та заповнити таблицю для фітоценозів 10 типів урочищ. За кожний правильно оформлений індекс фітоценоза – 0,5 бали.

Практична робота № 10. «Укладання карти едатоїв урочищ долини Сіверського Дінця».

Максимальна сума - **15 балів**. Мінімальна залікова сума – 8 балів.

В аудиторії, а переважно самостійно вдома студенти укладають легенду карти і наносять на карту ареали едатоїв. Карта виконується у комп'ютерному варіанті. Правильно нанесені контури оцінюються у 7 балів, правильно укладена легенда - у 5 балів. За кожну грубу помилку 1 бал знімається. Акуратність виконання карти, її легенди та кольорової гами оцінюється від 1 до 3 балів.

Практична робота бонусна. «Укладання таблиці антропогенної перетвореності ландшафтів долини Сіверського Дінця».

Максимальна сума - **5 балів**.

Передбачається в аудиторії ознайомитися з вихідними даними, індексами антропогенної перетвореності ландшафтів та заповнити таблицю для 10 типів урочищ. За кожний правильно оформлений індекс перетвореності – 0,5 бали.

Практичні роботи проводять проф. О.О. Жемеров та доц. О.І. Сінна

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Теми для самостійного вивчення і конспектування	Кількість годин	
		денне	заоч
1	Поняття про геосистему. Властивості геосистем	2	8
2	Компонентні географічні дослідження у XVII-XIX ст..	2	10
3	Прояви зональності на різних материках Землі і в Світовому океані	4	10
4	Прояви секторності на різних материках Землі і в Світовому океані	4	10
5	Прояви висотної поясності у різних гірських системах світу	6	12
6	Морфологічна структура різних ландшафтів	6	12
7	Просторова і часова структура ландшафту	6	12
8	Добова і річна динаміка ландшафту, поняття про інваріант ландшафту	6	12
9	Поняття про вік ландшафту. Приклади найдавніших і відносно молодих ландшафтів світу	6	12
10	Сутність фізико-географічного районування	6	12
11	Ландшафт як ресурс життєдіяльності людини	6	12
12	Поняття про культурні ландшафти як окрему категорію антропогенних ландшафтів	6	12
	Разом	60	134

6. Індивідуальні завдання

Не передбачені

7. Методи навчання

До основних методів навчання належать: лекції (з електронними презентаціями), практичні роботи та самостійна робота студентів згідно з програмою курсу, а також робота в Інтернеті. Відповідно до концепції змішаного навчання в Каразінському університеті лекції проводяться виключно у онлайн режимі із застосуванням платформ для відеоконференцій Cisco Webex Meetings, Skype чи пропонуються студентам у запису.

8. Схема нарахування балів

Види контролю				
Поточне тестування і самостійна робота	Перевірка практичних робіт	Контрольна робота (4 семестр)	Іспит (4 семестр)	Сума
15	15	30	40	100

Критерії оцінювання з курсу «Ландшафтознавство»

Оцінка	Критерії оцінювання
Відмінно 90-100 балів	Ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, уміння вільно і правильно виконувати практичні завдання, передбачені програмою, за знання основної і додаткової літератури, за прояв креативності у розумінні та творчому використанні набутих знань і вмінь
Добре 70-89 балів	Ставиться за повні систематичні знання з дисципліни, успішне виконання практичних робіт, засвоєння основної і додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань, але у відповіді студента наявні неточності та незначні помилки
Задовільно 50-69 балів	Ставиться за неповні, але систематичні знання з дисципліни, успішне виконання основної частини практичних робіт, засвоєння основної літератури, здатність до самостійного оновлення знань, але у відповіді студента наявні помилки
Незадовільно Менше 50 балів	Виставляється студентові, відповідь якого під час відтворення основного програмного матеріалу поверхова, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Така оцінка ставиться за неспроможність до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення ЗВО без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література:

1. Воловик В. М. Ландшафтознавство: курс лекцій / В. М. Воловик. – Вінниця : О. Власик, 2007. – 204 с.
2. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір : Монографія. У 2-х т. / М. Д. Гродзинський. – К : Київський університет, 2005. – Т. 1. – 431 с., Т. 2. – 503 с.
3. Гудзевич А. В. Просторово-часова організація сучасних ландшафтів: теорія і практика : монографія / А. В. Гудзевич. – Вінниця : Віндрук, 2012. – 434 с.
4. Гуцуляк В.М. Ландшафтознавство: Теорія практика. Навчальний посібник / В. М. Гуцуляк. – Чернівці : Рута, 2005. – 124 с.
5. Гуцуляк В. М. Ландшафтознавство: Теорія практика : Навчальний посібник / В. М. Гуцуляк. – Чернівці : Книги-XXI, 2008. – 168 с.
6. Давиденко В.А. Ландшафтна екологія : Навчальний посібник / В. А. Давиденко, Г. О. Білявський, С. Ю. Арсенюк. – К. : Лібра, 2007. – 280 с.
7. Денисик Г.І. Нариси з антропогенного ландшафтознавства : Навчальний посібник / Г. І. Денисик, В. М. Воловик. – Вінниця : Гіпаніс, 2001 – 172 с.
8. Дудка І. Г. Ландшафтознавство: практикум / І. Г. Дудка, Б. О. Чернов. – Київ : КНТ, 2015. – 198 с.
9. Ковальов О. П. Географічний ландшафт: науковий, естетичний і феноменологічний аспекти / О. П. Ковальов. – Харків : Екограф, 2005. – 388 с.
10. Міллер Г. П. Ландшафтознавство: теорія і практика : Навч. посібник / Г. П. Міллер, В. М. Петлін, А. В. Мельник. – Львів : Видавничий центр ЛНУ, 2002. – 172 с.
11. Петлін В. М. Концепції сучасного ландшафтознавства / В. М. Петлін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 351 с.

Допоміжна література:

1. Гуцуляк В.М. Основи ландшафтознавства : Навч. посібник / В.М. Гуцуляк. - К.: НМК ВО, 1992. – 60 с.
2. Геренчук К.І. Польові географічні дослідження / К.І. Геренчук та ін. – К.: Вища шк., 1972. – 195 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Сайт кафедри фізичної географії та картографії
2. Репозитарій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
3. Електронна база кабінету методики викладання географічних дисциплін